

■ بررسی استانداردهای به کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی

مجید نوی | غلامرضا فدایی | نادر نقشینه

■ چکیده

هدف: هدف از مقاله حاضر، بررسی میزان یکدستی در توصیف نسخه‌های خطی در پایگاه‌های نسخ خطی اسلامی از سه منظر فهرستنویسی، یکدستی عناوین، موضوعات و نام مؤلفان و کاتبان، و همچنین استانداردهای ابردادهای است.

روش/رویکرد پژوهش: برای رسیدن به هدف مذکور، از روش پیمایش توصیفی استفاده شده است به این صورت که در ابتدا پایگاه‌های اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی شناسایی شدند و سپس از طریق مکاتبه با افراد مطلع در این پایگاه‌ها، و همچنین بررسی گزارشات و مقالات منتشر شده در زمینه ایجاد و توسعه پایگاه‌های مربوطه، اطلاعات ۱۷ پایگاه اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی در زمینه توصیف منابع گردآوری شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که پایگاه‌های اطلاعاتی مورد بررسی در بخش فهرستنویسی از استانداردهای آنگلو امریکن و AMREMM، و در بخش استاندارد ابردادهای بیشتر از استاندارد تی.ای.آی. استفاده کرده‌اند. در زمینه استفاده از منابع استاندارد یکدست‌سازی موضوعات، و نام مؤلفان و کاتبان، از منابع پراکنده‌ای استفاده شده است.

نتیجه‌گیری: در زمینه توصیف نسخه‌های خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی، یکدستی در ارائه مطالب نسخه‌ها و همچنین استفاده از استانداردهای توصیف کتابشناختی در سطح بسیار پایین است و از این رو نیازمند توجه و اهتمام بیشتر به این بخش هستیم.

کلیدواژه‌ها

ابرداده‌های نسخ خطی، استانداردهای توصیف نسخ خطی، پایگاه نسخ خطی اسلامی، نسخ خطی اسلامی

بررسی استانداردهای به کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی

مجید نبوی^۱ | غلامرضا فدایی^۲ | نادر نقشینه^۳

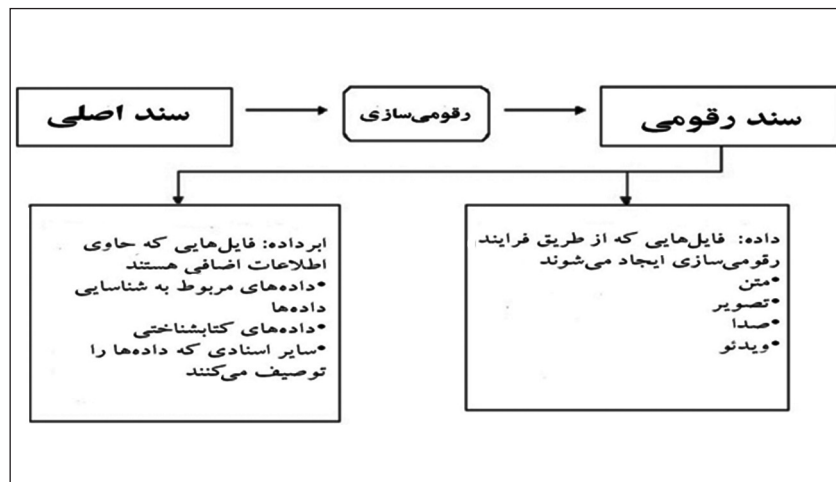
دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۷ پذیرش: ۱۳۹۲/۴/۱۸

مقدمه

دو گروه داده در فرایند رقومی سازی^۴ نسخ خطی ایجاد می‌شوند. دسته اول نسخه رقومی شده‌اند و گروه دوم ساختار پشتیبان که اغلب به صورت متنی هستند و دسترسی به داده‌های گروه اول را میسر می‌کنند. اگر دسته اول را داده بنامیم، دسته دیگر ابر داده است. تصویر صفحات یک نسخه خطی، داده و توصیف این صفحات، ابر داده است (شکل ۱).

شکل ۱

داده‌های تولید شده در فرایند
رقومی سازی (رقومی سازی کتاب‌های
قدیمی...)^۵

۱. دانشجوی دکتری پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات (نویسنده مسئول) m.nabavi@ut.ac.ir
۲. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران
۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه تهران
4. Digitization
5. Digitization of oldbooks, manuscripts, and other documents

مهم‌ترین مسائل مشترکی که پایگاه‌های نسخ‌خطی با آن درگیرند عبارتند از (بروکنر، و کاندزیا، ۲۰۰۱):

• **اطلاعات دسته دوم:** اطلاعات در مورد حقایق تاریخی به‌ندرت مطمئن و تصحیح شده هستند؛

• **کنترل یکنواختی:** مانند تاریخ‌های ولادت متفاوت که برای یک فرد ذکر شده است؛
• **نام‌های عربی:** نام‌های عربی معمولاً متشکل از کنیه، اسم، نسب، نسبت، و لقب هستند و هیچ نظم عمومی حاکم بر ترتیب این بخش‌ها وجود ندارد؛
• **تاریخ‌ها:** در زمینه نسخ‌خطی اسلامی (عربی، فارسی، ترکی) تقویم‌های مختلفی وجود دارد؛

• **اطلاعات علمی مفصل:** از آنجایی که نسخ‌خطی حقایق تاریخی و اجتماعی را آشکار می‌کنند، این نسخه‌ها توسط دانشمندان از جنبه‌های مختلفی ساختاربندی می‌شوند که این امر موجب بروز مشکلاتی در زمینه موضوع‌دهی به نسخه می‌شود.

به‌منظور غلبه بر مشکلات مذکور می‌توان از استانداردهای موجود در زمینه فهرست‌نویسی نسخه‌خطی و همچنین استانداردهای ابرداده‌ای موجود در زمینه نسخه‌های خطی بهره برد. ابرداده^۶ ویژگی‌های مختلف منابع اطلاعاتی را توصیف کرده و به آنها معنا، بافت و سازمان می‌دهد. حوزه ابرداده حوزه جدیدی نیست و ریشه در فهرست‌نویسی منابع چاپی دارد (راهنمای تصویربرداری راقومی دانشگاه کرنل^۸، ۲۰۰۳). بنابراین قبل از ورود به عرصه ابرداده‌ها باید به استانداردهای موجود برای فهرست‌نویسی نسخ‌خطی پرداخته شود، چراکه در صورت عدم توجه به این استانداردها، عدم یکدستی در ابرداده‌ها، به‌ویژه ابرداده‌های توصیفی، به‌وجود خواهد آمد.

لوپاتین (۲۰۰۶) به نقل از لی^۹ بیان می‌کند: «فهرست‌نویسی یکی از جنبه‌های اساسی هر پروژه تصویربرداری راقومی است. بدون یک فهرست قابل تورق^{۱۰} یا جست‌وجوپذیر، کاربران در پیدا کردن منابع در مجموعه‌هایی که جست‌وجو می‌کنند با مشکل مواجه خواهند شد و گروه مسئول، مشکلاتی در زمینه پیشرفت پروژه خواهند داشت... و راقومی‌سازان فرصت ارزشمندی را برای ثبت اطلاعات فنی که می‌تواند در آینده مهم باشد، از دست خواهند داد».

برخی از استانداردهایی که در زمینه فهرست‌نویسی موجودند، عبارتند از: قواعد فهرست‌نویسی^{۱۱} انگلومریکن^{۱۲}، آی.ام.ای.آر.ام.ام^{۱۳}، دی.سی.آر.بی^{۱۴}، استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناختی^{۱۵}، مارک بین‌المللی^{۱۶}، و ای.ای.ام.اس^{۱۷}. ابرداده به معنای واقعی کلمه «داده‌ای در مورد داده» است. این مفهوم در حوزه‌های

6. Brückner & Kandzia
7. Metadata
8. Cornell
9. Lee
10. Browse
۱۱. از بین قواعد مذکور AMERMM، DCRM، EAMMS، به صورت خاص در مورد نسخ‌خطی هستند.
12. AACR (Anglo American Cataloging Rule)
13. AMERMM (Ancient, Medieval, Renaissance, and Early Modern Manuscripts)
14. DCRB (Descriptive Cataloging of Rare Books)
15. ISBD (International Standard Book Description)
16. UNIMARC
17. EAMMS (Electronic Access to Medieval Manuscripts)

مختلف که با ایجاد، توصیف، حفاظت و استفاده از اطلاعات سروکار دارند به کار می‌رود. اگرچه امروزه در بسیاری از موارد ابردادها در زمینه‌های دیجیتال ایجاد و مورد استفاده قرار می‌گیرند، اما این مفهوم از زمانی که انسان‌ها سازماندهی اطلاعات را انجام می‌دادند وجود داشته است (گیلیند^{۱۸}، ۲۰۰۸، ص ۱).

به طور کلی تمامی منابع اطلاعاتی بدون در نظر گرفتن قالب و محتوای فیزیکی، سه جنبه دارند: محتوا^{۱۹}، بافت^{۲۰}، و ساختار^{۲۱}. تمامی این جنبه‌ها را می‌توان از طریق ابردادها منعکس کرد:

- محتوا، به آنچه که منبع اطلاعاتی حاوی آن یا در مورد آن است اطلاق می‌شود و چیزی باطنی و ذاتی است.
  - بافت، تعیین‌کننده ارتباط منبع اطلاعاتی با عناصر مختلف نظیر افراد، مکان‌ها و چگونگی ایجاد و علت ایجاد سند بوده و امری بیرونی و ظاهری است.
  - ساختار، مجموعه‌ای رسمی از ارتباطها در درون یا در میان منابع اطلاعاتی جداگانه است و می‌تواند به صورت ظاهری یا باطنی و یا هر دو باشد.
- تمامی موارد پیش گفته را می‌توان با استفاده از ابردادها نشان داد. کارکردهای اولیه ابردادها عبارتند از (گیلیند، ۲۰۰۸، ص ۱):

- سازمان‌دهی و توصیف؛
- اعتبار بخشیدن به منابع اطلاعاتی؛
- جست‌وجو و بازیابی؛
- استفاده مفید و محافظت از منابع؛
- مشخص کردن وضعیت موجودی منبع؛
- توصیف و مشخص کردن دیگر قالب‌های منبع؛ و
- ایجاد امکان اشتراک‌گذاری اطلاعات در سطح ملی و بین‌المللی.

امروزه طرح‌های استاندارد ابردادهای فراوانی موجود است. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی هرکدام نوعی از ابردادها را به تناسب نیاز خود استفاده می‌کنند. در حوزه رقومی‌سازی نسخ خطی نیز پایگاه‌های اطلاعاتی از ابردادهای مختلف استفاده می‌کنند. از آنجایی که استاندارد ابردادهای خاص برای نسخ خطی و آرشیو وجود نداشت، تلاش‌های مختلفی در این عرصه صورت گرفت که منجر به ایجاد دی.تی.دی^{۲۲} های مخصوص برای مواد آرشیوی و نسخه‌های خطی شد. استفاده از دی.تی.دی یا توصیف‌گر نوع منبع، مزایایی دارد که عبارتند از:

- استانداردسازی توصیف مجموعه‌های مستقل منابع (مانند نسخ خطی فارسی)؛

18. Gilliland
19. Content
20. Context
21. Structure
22. DTD (Document Type
Definition)

• توصیف هر نوع منبع عناصر خاص خود را دارد؛ و
• سهولت شناسایی اطلاعات و نوع سند وقتی که از دی.تی.دی استفاده می‌شود بسیار ساده است.

در حوزه آرشیو و نسخ خطی، دو نوع دی.تی.دی، ای.ای.دی^{۳۳} و تی.ای.آی^{۳۴} بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرند و بسیاری از پروژه‌ها از تی.ای.آی یا ای.ای.دی و یا ترکیبی از هر دو استفاده می‌کنند (شافی^{۲۵}، ۲۰۰۴). از نقطه نظر تاریخی،^۳ استاندارد ابر داده‌ای برای توصیف منابع خطی به صورت ماشین خوان ایجاد شده و به صورت گسترده مورد استفاده بوده‌اند که عبارتند از: تی.ای.آی، تی.ای.آی.مستر، تی.ای.آی اینریچ (رسمینی^{۲۶}، ۲۰۱۰). به صورت خلاصه می‌توان گفت تی.ای.آی محصول کار پروژه مستر^{۲۷} بود که در سال ۲۰۰۳ مورد تأیید کنسرسیوم تی.ای.آی قرار گرفت و آخرین ویرایش آن (ویرایش ۵) حاصل کار پروژه اینریچ^{۲۸} در سال ۲۰۰۷ بوده است. آخرین دستورالعمل منتشره از سوی کنسرسیوم تی.ای.آی در سال ۲۰۱۰ همان ویرایش ۵ تی.ای.آی^{۲۹} بوده است.

شکراللهی (۲۰۰۴) به نقل از استاد حائری در زمینه ارائه دسترسی به نسخ خطی اسلامی و ایرانی موجود در سراسر دنیا بیان می‌کند که: راه حل ایده آل استاد حائری در این زمینه، ایجاد یک مرکز بزرگ برای تجمیع نسخه‌هایی است که از روی نسخه‌های اصلی تهیه شده و سازماندهی اطلاعات این منابع با استفاده از فناوری‌ها انجام می‌شود.

تبلور این ایده را می‌توان در پایگاه منیواسکریپتوریم^{۳۰} در جمهوری چک ملاحظه کرد. این پایگاه کانونی برای نسخ خطی اروپاست. در این پایگاه اطلاعات کتابشناختی نسخه‌ها در قالب ابر داده‌ای واحد و استاندارد در پایگاه ذخیره شده و با استفاده از فناوری‌های مختلف کاربران را به تصویر نسخه خطی هدایت می‌کند.

استانداردسازی، زمینه‌ای برای تسهیل تبادل اطلاعات بین مراکز دارنده نسخه‌های خطی فراهم می‌کند. لذا در این مقاله برآنیم که نشان دهیم آیا در ارائه اطلاعات توصیفی مربوط به نسخه‌های خطی، در مراکز دارنده نسخ خطی اسلامی، استاندارد واحد دنبال شده است؟ و اینکه اکثر مراکز دارنده نسخه‌های خطی از چه استاندارد برای ارائه نسخه‌های خطی خود استفاده کرده‌اند؟

نازی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب»، به بررسی وضعیت و تفاوت‌های موجود در فهرست‌نویسی و تلاش‌های انجام‌شده در قرون اخیر در ایران با تأکید بر پنج کتابخانه بزرگ خطی: ملی، مرعشی نجفی، آستان قدس، مجلس شورای اسلامی، و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد که فهرست‌های موجود در کتابخانه ملی،

23. EAD (Encoded Archival Description)

24. TEI (Text Encoding Initiative)

25. Shafi

26. Resmini

27. Master

28. enrich

29. TEIP5

30. Manuscriptorium

(www.manuscriptorium.com)

کتابخانه مرعشی، و آستان قدس بیش از ۵۰ درصد، همچنین کتابخانه مجلس شورای اسلامی ۴۵/۴۱ درصد، و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با ۳۸/۷۳ درصد دارای بیشترین تا کمترین مطابقت با عناصر موجود در سیاهه‌وارسی ایجاد شده و بالتبع قواعد جهانی هستند (مالوانی، ۱۳۸۹).

خوشبخت و خسروی (۱۳۸۸) به بررسی پیشینه‌های کتابشناختی نسخ خطی خانه کتاب از نظر مطابقت با استانداردها و قواعد فهرست‌نویسی مورد استفاده و تأیید کتابخانه ملی ایران پرداخته‌اند. این پژوهش که به صورت پیمایشی - تحلیلی و با استفاده از سیاهه‌وارسی به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات انجام شده است، به این نتیجه می‌رسد که فهرست‌نویسان به عناصر کتابشناختی محل تألیف، شرح پدیدآورندگان و شناسه‌های افزوده توجه نداشته‌اند، به طوری که در هیچ‌یک از پیشینه‌های مورد بررسی، اطلاعاتی برای عناصر مذکور درج نشده است. همچنین یافته‌ها نشان از بالاترین میزان انطباق (۹۶ درصد) با قوانین را در عنصر زبان، و پایین‌ترین میزان انطباق (۶/۹۵ درصد) را در عنصر پدیدآور دارد.

اوداباش، و همکاران (۱۳۸۹) توصیه می‌کنند که یک فایل مرجع و مستند علمی و واژه‌نامه‌ای در حوزه اصطلاحات نسخ خطی به منظور استانداردسازی و یک‌دست‌سازی عناصر توصیفی در پیشینه‌های فهرست و فهرست‌نویسی تولید و تدوین شود. همچنین باید نام مؤلفان و عناوین آثار خطی، مستند و یک‌دست شوند و از پراکندگی انواع اسامی و عناوین جلوگیری به عمل آید. بنابراین کاربرد یک مرجع و واژه‌نامه مستند در همه مراکز اطلاع‌رسانی نسخ خطی با افزوده‌ها و بازخوردهای مستمر، ضروری است.

البانی، بن‌سلیمان، و دیگران (۲۰۰۹)، با توجه به ویژگی‌های خاص نسخ خطی عربی، یک طرح ابر داده‌ای را برای بازیابی بهتر این نسخه‌ها ارائه کرده‌اند. عنصر ریشه‌ای ابر داده پیشنهادی بر مبنای تی.ای.آی است و عناصر دیگر آن عبارتند از عنصر شناساگر، توصیف فیزیکی، تاریخ، محتوا، ساختار منطقی، اطلاعات مدیریتی، و عنصر سایر.

بوش^{۳۱} (۱۹۹۹) در گزارشی به پروژه رقومی سازی در دانشگاه ییل اشاره می‌کند که در این پروژه دستنوشته‌ها با وضوح ۳۰۰ - ۶۰۰ دی.پی.آی به صورت سایه‌روشن و خاکستری و با کتراست بالا پویش شده و برای توصیف آنها از ای.ای.دی استفاده شده است.

هارینارایانا و گانگهارشا^{۳۲} (۲۰۰۵) به بررسی تطبیقی ابر داده‌های موجود برای فهرست‌نویسی نسخ خطی هند پرداخته‌اند. آنها پس از پرداختن به مسائل و مشکلات موجود در زمینه فهرست‌نویسی نسخ خطی در هند به بررسی تطبیقی دیجیتال اسکرپتوریم^{۳۳} و تی.ای.آی به عنوان استانداردهای توصیف نسخ خطی پرداخته‌اند.

هامفری^{۳۴} (۲۰۰۷) به بررسی ابر داده‌های توصیفی در سه فهرست نسخه‌خطی شامل

31. Bouche

32. Harinarayana & Gangdharesha

33. Digital Scriptorium

34. Humphrey

دیجی سیم^{۳۵}، مالوین^{۳۶}، و دیجیتال اسکرپتوریم پرداخته است. وی در مقاله خود پس از بررسی تاریخچه هر کدام از این فهرست‌ها، ابر داده‌های به کاررفته توسط هر کدام و همچنین سودمندی این ابر داده‌ها برای کاربران را با هم مقایسه می‌کند. وی بر این عقیده است که تمامی این تلاش‌ها به نوبه خود ارزشمند هستند، چرا که همه آنها قدمی رو به جلو به سمت حذف محدودیت‌های دسترسی به نسخه‌های خطی هستند.

روش پژوهش

این پژوهش، کاربردی و از نوع پیمایشی است. در این پژوهش از طریق پست الکترونیک از مسئولان ۱۷ پایگاهی که در حوزه نسخه‌های خطی اسلامی از طریق وب ارائه می‌شدند، در زمینه استانداردهای فهرست‌نویسی و همچنین ابر داده‌ای به کاررفته سؤال شد. تعداد ۱۰ پایگاه به پرسش مربوطه پاسخ دادند و اطلاعات بقیه نیز از طریق وب‌سایت مربوطه، مقالات و گزارش‌های نوشته‌شده در زمینه پایگاه مربوطه استخراج شد.

یافته‌ها

در جدول ۱، اطلاعات دریافت‌شده از مسئولان پایگاه‌های نسخ خطی اسلامی مورد بررسی در زمینه استانداردهای به کاررفته برای فهرست‌نویسی نسخه‌ها ارائه شده است. همانگونه که داده‌های این جدول نشان می‌دهند اکثر پایگاه‌های مورد بررسی از قواعد فهرست‌نویسی مخصوص به خود استفاده کردند و استاندارد دیگری که بیشترین استفاده از آن شده، استاندارد AMREMM و آنگلو امریکن است.

نام پایگاه	استاندارد مورد استفاده
کتابخانه ملی	AACR
الفهرست	AACR
آقابرگ	مخصوص به خود
کتابخانه مجلس	مخصوص به خود
کتابخانه آستان قدس	مخصوص به خود
یونسکو	مخصوص به خود
هند	مخصوص به خود
موزه هیل	EAMM
موزه والتر	AMREMM
دانشگاه میشیگان	AMREMM
لایپزیک آلمان	دستورالعمل ^{۳۷} KOHD (مخصوص به خود)
اسپانیا	مطابق با قواعد فهرست‌نویسی وزارت فرهنگ اسپانیا ^{۳۸}
ترکیه	مخصوص به خود

جدول ۱

انواع استانداردهای مورد استفاده در پایگاه‌های اطلاعاتی نسخ خطی

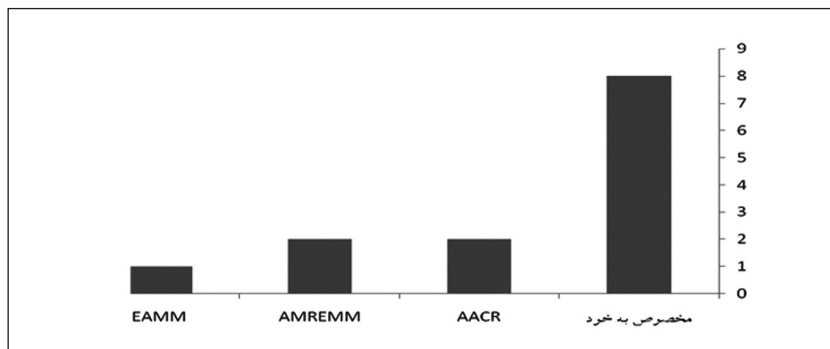
35. DIGCIM

36. MALVINE

۳۷. باتوجه به اینکه این استاندارد در کشور آلمان کاربرد یافته، بنابراین آن را یک استاندارد مخصوص به خود ملی دینظر گرفتیم.
۳۸. باتوجه به توضیحات ذکرشده برای این قواعد، این قواعد برگرفته از قوانین آنگلو امریکن هستند.

مُودار ۱

فراوانی استانداردهای به کار رفته برای
فهرست‌نویسی نسخ خطی

از میان پایگاه‌های مورد بررسی فقط چهار پایگاه حاضر به پاسخ‌گویی به این سؤال شدند. پاسخ‌های ارائه شده در جدول آورده شده است. آنچه از این تعداد کم پاسخ‌ها قابل برداشت است، کمبود توجه به این مسئله مهم در پایگاه‌های اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی و پراکنده کاری و نبود منبع استاندارد واحد برای یکدست‌سازی عناوین و موضوعات و نام کاتبان و نویسندگان است.

نام پایگاه	منابع مورد استفاده برای یکنواخت سازی
کتابخانه ملی ایران	مستندمشاهیر
کتابخانه رقومی دنیا (یونسکو)	اصطلاحنامه گتی ^{۳۹} ، و نظام رده بندی دیویی
تکیه	الگوریتم رایانه ای
یوسی.ال.ای	مستند نام‌های ارائه شده توسط کتابخانه کنگره
الفهرست	استفاده از مستند نام‌ها و سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه کنگره
آقابزرگ	در مرحله جاری از هیچ منبعی استفاده نشده است.
کتابخانه مجلس	استفاده نشده است.

جدول ۲

انواع منابع استانداردهای مورد
استفاده برای یکدست سازی
پیشینه‌ها در پایگاه‌های نسخ خطی

پاسخ‌های دریافت شده در زمینه استانداردهای ابر داده‌ای به کار رفته در پایگاه‌های نسخه‌های خطی مربوطه، در قالب جدول ۳ ارائه شده است. آنچه این جدول نشان می‌دهد این است که دی.تی.دی، تی.ای.آی و استاندارد ابر داده‌ای متس بیش از سایر استانداردهای ابر داده‌ای دیگر در پایگاه‌های نسخ خطی اسلامی مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

39. Getty thesaurus

نام پایگاه	نام استاندارد ابر داده‌ای استفاده شده
والتر	تی.ای. آی ویرایش ۵ و دوبلین کور
کتابخانه یو.سی. ال. ای	مودس ^{۴۰} ، متس، میکس ^{۴۱}
کتابخانه مجلس	متس
دانشگاه میشیگان	پرمیس ^{۴۲}
الفهرست	تی.ای. آی ویرایش ۵
دانشگاه پرینستون	متس و مودز
نسخ خطی اسپانیا	متس و پرمیس
آستان قدس	مودز
یونسکو	عناصر ابر داده‌ای مخصوص به خود
بیونگم	تی.ای. آی ویرایش ۵
موزه هیل	تی.ای. آی ویرایش ۵
مالزی	تی.ای. آی ویرایش ۵ و دوبلین کور
منیواسکر پیتوریم	تی.ای. آی ویرایش ۵
ترکیه	بخش دوم اف. آر. بی. آر ^{۴۳}
کتابخانه ملی ایران	دوبلین کور و متس
پایگاه آقابزرگ	عناصر ابر داده‌ای مخصوص به خود
نسخ خطی هند	عناصر ابر داده‌ای مخصوص به خود

40. MODS

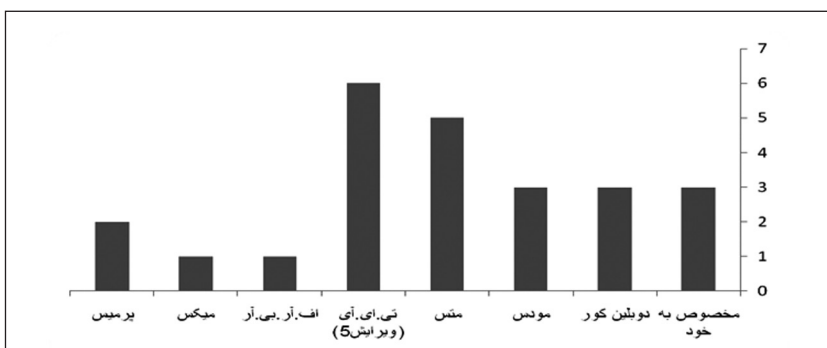
41. MIX

42. PREMIS

43. FRBR

جدول ۳

پاسخ‌های دریافت شده در زمینه استانداردهای ابر داده‌ای به کاررفته در پایگاه‌های اطلاعاتی

مؤدار ۲

فراوانی استفاده از استانداردهای ابر داده‌ای مختلف در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف

نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی استانداردها و منابع به کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های نسخ خطی اسلامی پرداخته شده است. مسئله توصیف نسخه‌ها از سه منظر فهرست‌نویسی نسخه‌ها، توجه به منابع استاندارد برای یکدست‌سازی عناوین، موضوعات و نام مؤلفان و کاتبان، و همچنین استانداردهای ابر داده‌ای مورد استفاده برای ارائه اطلاعات نسخه‌ها در پایگاه مربوطه، مورد توجه قرار گرفته‌اند.

نتایج حاصله در این پژوهش نیز نشان داد که از مجموع ۱۷ پایگاهی که اطلاعات مربوط به نسخه خطی آن کسب شده است، بیشترین یکدستی در بخش توصیف، مربوط به استانداردهای ابر داده‌ای است که بیشتر پایگاه‌ها از استاندارد آن استفاده کرده بودند؛ یعنی ابر داده‌ای متس و دی. تی. دی، تی. ای. آی.

در جهت یکدست‌سازی توصیف کتابشناختی نسخه‌ها، نیازمند قواعدی یکسان برای فهرست‌نویسی نسخه‌ها هستیم. نتایج این پژوهش نشان داد که بیش از نیمی از پایگاه‌های نسخ خطی اسلامی مورد بررسی (حدود ۵۴ درصد) از قواعد فهرست‌نویسی مخصوص به خود استفاده کرده‌اند. البته میزان خاص بودن این قواعد فهرست‌نویسی متفاوت است. مثلاً در آلمان برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی از قواعد استاندارد فهرست‌نویسی که در سطح کشور استفاده می‌شود و پایگاه‌های بی. اس. بی^{۴۴} و دانشگاه لایپزیک نیز از این قواعد استفاده می‌کنند. تمامی کتابخانه‌های خطی موجود از استاندارد واحدی برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خود در سطح ملی بهره می‌گیرند، ولی در جاهای دیگر نظیر ایران، کتابخانه‌های دارنده نسخ خطی اسلامی در سطح ملی از قواعد فهرست‌نویسی استاندارد بین‌المللی یکسان استفاده نمی‌کنند؛ به عبارت دیگر برای استفاده از استاندارد فهرست‌نویسی واحدی برای توصیف نسخه‌های خود به توافق نرسیده‌اند. مثلاً کتابخانه ملی از قواعد آنگلومریکن استفاده می‌کند و کتابخانه مجلس قواعد فهرست‌نویسی خاص خود را دارد. طبق نظر اشکوری (۱۳۸۷)، «روش کار فهرست‌نویسی در ایران ذوقی است و هر یک از استادان روشی انتخاب و اجرا کرده‌اند...».

پاسخ‌های دریافت‌شده در این پژوهش، در زمینه منابع مورد استفاده برای یکدست‌سازی عناوین و موضوعات نسخه‌ها و همچنین نام کاتبان و مؤلفان، حاکی از نبود یا عدم استفاده منابعی مشخص برای یکسان‌سازی موضوعات، عناوین، و نام نویسندگان نسخه‌های خطی است. شرکت‌کنندگان در این پیمایش یا از پاسخ به این پرسش سر باز زدند و یا پاسخ‌های پراکنده‌ای ارائه کرده‌اند که نشان از توجه کم به این مسئله حیاتی دارد.

در راستای حل مسائلی که در این زمینه وجود دارد پیشنهاد‌های ذیل ارائه می‌شوند:

۱. همکاری کتابخانه‌ها و مراکز دارنده نسخ خطی اسلامی در جهت تدوین فهرست

44. BSB (http://daten.digital-sammlungen.de/-db/ausgaben/gesamt_ausgabe.html?projekt=1237542282&recherche=ja&ordnung=sig)

سرعنوان‌های موضوعی، جاینامه‌ها، فهرست مستند نام مؤلفان و کاتبان؛
۲. توافق کتابخانه‌ها و مراکز دارنده نسخ خطی اسلامی در سطح بین‌المللی بر روی
استفاده از استاندارد فهرست‌نویسی خاص یا تهیه استاندارد فهرست‌نویسی توصیفی خاص برای
یکسان‌سازی توصیف نسخه‌های خطی اسلامی؛
۳. توافق کتابخانه‌ها و مراکز دارنده نسخ خطی اسلامی در سطح بین‌المللی بر روی
استفاده از طرح ابر داده‌ای استاندارد و یکسان برای نسخ خطی اسلامی یا تدوین طرح ابر داده‌ای
جدید برای این منظور؛ و
۴. ایجاد پایگاه اطلاعاتی نسخ خطی اسلامی و درخواست از کتابخانه‌ها و مراکز
دارنده نسخ خطی اسلامی به منظور وارد کردن اطلاعات نسخ خطی خود در پایگاه و ارائه
کاربرگه‌های استاندارد به این منظور و یا استفاده از نرم‌افزار مبدل استانداردهای ابر داده‌ای
به منظور تبدیل کردن استانداردهای مختلف ابر داده‌ای به کاررفته در کتابخانه‌ها و مراکز دارنده
نسخ خطی به استاندارد یکسان و واحد.

منبع

اشکوری، سیدجعفر (۱۳۸۷). «فهرست‌نویسی و انتشار نسخ خطی و تأثیر آن در تحقیق و پژوهش در گفتگو با
سیدجعفر اشکوری». *کتاب ماه کلیات*، ۵: ۱۳-۵.
البانی، عمر؛ و دیگران (۱۳۸۹). «جست و جو در نسخه‌های خطی عربی با استفاده از ابر داده و گزارمان». ترجمه
حمید کشاورز. *کتاب ماه کلیات*، ۱۵۶: ۸۶-۹۱.
اوداباش، یونجاز؛ اوداباش، حسین؛ جوشگون، پولات (۱۳۸۹). «نسخ خطی عثمانی و پروژه‌های رقمی‌سازی
کتاب خطی در ترکیه». ترجمه رضا خانی‌پور. *کتاب ماه کلیات*، ۱۵۶: ۸۰-۸۵.
خوشبخت، ملیکا؛ خسروی، فریبرز (۱۳۸۸). «بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی موجود در پایگاه
نسخ خطی خانه کتاب با استانداردهای فهرست‌نویسی». *فصلنامه کتاب*، ۲۰(۳): ۱۱۵-۱۲۲.
مالوانی، علیرضا (۱۳۸۹). «نگاهی به چکیده‌نامه پایان‌نامه‌های حوزه نسخ خطی». *کتاب ماه کلیات*، ۱۵۶: ۱۰۸-۱۲۳.

Bouche, Nicole (1999). *Digitization for scholarly use: The Boswell papers project at the Beinecke rare book and manuscript library*. Washington, DC.: council on library and information resources. Retrieved 7 Jul. 2011, from: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub81-bouche/pub81.pdf>
Brückner, M.; Kandzia, P.T. (2001). "OMAR - An online database for oriental manuscripts". Retrieved 7 Jul. 2011, from: http://www.archimuse.com/publishing/ichim01_vol2/bruckner.pdf

- Cornell university library, research department(2003). "Moving theory into practice: Digital imaging tutorial". Retrieved 7 Jul. 2011, from: <http://www.library.cornell.edu/preservation/tutorial/contents.html>
- "Digitization of old books, manuscripts, and other documents"(n.d.). Retrieved 15 Jul. 2011, from: <http://digit.nkp.cz/knihcin/digit/WWW/doc/digitiz.htm>
- Gilliland, A. J. (2008). "Setting the stage". In: Baca, M. (Ed.), Introduction to metadata. Los Angeles: Getty Research Institute, (pp.1-17).
- Harinarayana, N.S.;Gangdharesha,S.(2005,July)."Metadata standards available for cataloguing indian manuscripts: Comparative study". Paper presented at Conference on recent advances in information technology.Retrieved from: http://library.igcar.gov.in/readit2005/conpro/full_proceedings.pdf#page=270.
- Humphrey, J. (2007). "Manuscripts and metadata: Descriptive metadata in three manuscript catalogs: DigCIM, MALVINE, and digital scriptorium". *Cataloging & classification quarterly*, 45(2): 19-39.
- Lopatin,L. (2006). "Library digitization projects, issues and guidelines, a survey of the literature". *Library Hi Tech*, 24(2): 273-289.
- Resmini, A. (2010). "Information architecture modeling for historical and juridical manuscript collenctions". (Doctoral dissertation, Università di Bologna, italy). Retrieved from: amsdottorato.cib.unibo.it/2941/1/andrea_resmini_tesi.pdf
- Shafi, S. M. (2004, November). "Digitization perspective of medieval manuscripts".Paper presented at 2nd Convention PLANNER. Retrieved from: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/dxml/bitstream/handle/1944/415/04Planner_1.pdf?sequence=1
- Shokrollahi, E. (2004,August). "The world of Islamic manuscripts database: A prerequisite for writing the muslim history of science with emphasis on Abdul Hossein Haeri's viewpoints". Paper presented at IFLA conference. Retrieved from :<http://archive.ifla.org/IV/ifla70/papers/141e-Shokrollahi.pdf>

استناد به این مقاله:

نبوی، مجید؛ فدایی، غلامرضا؛ نقشینه، نادر (۱۳۹۳). «بررسی استانداردهای به کار رفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی». *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۵(۲): ۲۲-۳۳.